

CUMHURİYETİN KURULUŞ YILLARINDA BASIN İKTİDAR İLİŞKİSİ (1920-1925)

Metin KOPAR*

Özet: Bireyin her türlü bilgi alma ve yayma özgürlüğü geçmişten günümüze hep tartışılan bir konu olmuştur. Basının, kamuoyunun aydınlatılmasında halka yön verici, bilinçlendirici özelliği, Cumhuriyetin kuruluş aşamasında önemli görevler üstlenmiştir. Halka gerçekleri aktarmadaki en önemli yolun basın olduğunu bilen Mustafa Kemal, Anadolu'ya geçtiği ilk günden itibaren gerek yabancı gerek yerli basın ile iyi diyalog içerisinde bulunmuş, ülkenin içinde bulunmuş olduğu durumu zaman zaman gazeteciler ile paylaşmıştır. Ulusal bağımsızlık savaşını desteklemek, Anadolu halkına ulusal savaş hakkında doğru ve düzenli bilgileri vermek, Türkiye Cumhuriyeti'nin kurulması sürecinde, yeni bir Türk kimliği oluşturulurken Türk milletini kalkındırmak, muasır medeniyetler seviyesine çıkarmak noktasında basın ve yayın organlarından yararlanmak istemiştir. Yeni kurulan devletin siyasal kurumları ile yeniden şekillendiği bu dönemde iktidar yanlısı basın ile muhalif basın arasında, iktidarın icraatlarına ilişkin sert tartışmalar yaşanmıştır. Mevcut siyasi yapıya yakın olan basın iktidara daha fazla yetki verilmesini isterken muhalif basın bu tartışmalar sırasında, yönetimin de desteği ile sert bir üslup kullanmış ve muhalif basını, yönetimi bozmakla suçlamıştır. Devletin bütün kurumlarının şekillendiği bu dönemde, basının hükümetle önemli tartışmalara girdiği, hükümetin de buna karşılık, basın üzerinde sert tedbirler aldığı görülmüştür. Bu makaledeki amacımız bu dönemde basın ile iktidar arasında meydana gelen sorunların İstiklal Mahkemeleri'ndeki yansımaları, mevcut yönetimin gazete ve gazetecilere karşı tutumlarını ele almaktır.

Anahtar Kelimeler: Baskı, Gazete, Mahkeme, Sansür, Halifelik.

The Relationship between the Press and the Government during the Foundation Years of the Republic (1920-1925)

Abstract: An individual's freedom of receiving and disseminating information has always been a subject of debate. The press, as a shaping and consciousness-raising power in enlightening public opinion, has undertaken important missions in the foundation phase of the Turkish Republic. Mustafa Kemal Atatürk, who knew that the best way to convey information and facts to the people is the press, established good relations with both foreign and national press from the first day he arrived in Anatolia in

---

* Yrd. Doç. Dr., Adıyaman Üniversitesi, Fen Edebiyat Fakültesi, Tarih Bölümü, ADIYAMAN.

May 1919 and at times shared his views on the condition of the country with journalists. He wanted to benefit from the press and media with the aim of supporting the national independence war, giving the Anatolian people true and regular information about the national war, and enabling the Turkish people to prosper and reach the level of contemporary civilization while a new Turkish identity was being formed during the course of the establishment of the Turkish Republic. In this period, during which the newly founded state was reshaped with its political institutions, hard polemics occurred between the pro-government press and the opposition press on the actions of the government. The press close to the current political establishment wanted people to give more support to the government whereas the opposition press criticized the government harshly for its actions. In response to the heavy criticism of the opposition press, the government took hard measures to suppress the press and keep it under strict control. This paper aims to explore the repercussions of the problems between the press and the government in the independence tribunals and the current government's attitudes toward the newspapers and journalists in this period.

Key Words: Press, Newspaper, Court, Censorship, Caliphate.

Giriş

Yeni devletin siyasal kurumlarıyla şekillendiği bu dönemde, ülke içinde ve dışında pek çok siyasi, ekonomik ve sosyal sorunlarla karşı karşıya kalınmıştı. Birçok alanda yapılan reformların Mecliste tartışılması ve halka dayandırılması gerekirken reformlar, doğrudan dönemin ileri gelenleri tarafından kararlaştırılmış ve uygulanmıştır. Bu durum bazı çevrelerce tartışılmaya başlanmıştır. Bu tartışmalara hükümetin de katılması basını hükümet yanlısı basın ve hükümet karşıtı basın diye ikiye ayrılmıştır. Bu dönemde Ankara'nın kuvvetle ihtiyaç duyduğu basından yeterli derecede istifade edememesi, hükümetinde basına karşı büyük tepki duymasına ve birtakım yaptırımlar uygulamasına yol açmıştır. Hükümet, bu süreç içerisinde otoritesini sağlamak için bir takım kuralları uygulamak zorunda kalmıştır. Bu amaçla uygulanan ilk ceza ve yasaklamalar, çıkarılan kanunlar ve bu kanunların uygulandığı İstiklal Mahkemelerince gerçekleştirilmiştir. Bu durumda, ülke basını İstanbul ve Ankara olmak üzere ikiye bölünmüş, Ankara basını yapılan reformları ve yeni kurulan hükümeti desteklerken İstanbul basını zaman zaman hükümeti eleştiren yayınlar yapmıştır (Gürkan, 1998: 80-81).

Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra, özellikle Saltanatın kaldırılması ve Cumhuriyet'in ilanı, gelişmelerin giderek Hilafet'in kaldırılacağını göstermesi karşısında İstanbul basınına geriye dönüşü esas alan bir tavır içerisine girmesine yol açmıştı. Muhafız basını oluşturan Hüseyin Cahit, Ahmet Emin, Velit Ebüzziya, Eşref Edip gibi yazarların ve onların çalıştığı Tanin, Vatan, Tevhid-i Efkâr, Sebil'ül Reşat, Vatan, İleri gazeteleri kamuoyunda, yapılanları beğenmeyen ve ülkeyi yeniden bir çıkmaza girmiş gibi yayınlar

yapıyorlardı. Muhafif basın özellikle Mustafa Kemal'in bir kenara çekilip politikadan uzaklaşmasını bekliyorlardı. Türk basını Müdafaa-i Hukuk savunuculuğunu yapanlarla, buna karşı olan İttihat ve Terakki ve Hilafet-Saltanat savunuculuğunu yapan iki gruba ayrılmışlardı. Mustafa Kemal bütün gazetecileri uyarılmış, ülkeyi çağdaşlaştırma eylemine karşı çıkılmamasını istemişti. Bazı yazarlar kısa bir süre bu uyarılara uydular, fakat Ankara'nın başkent oluşu ve Cumhuriyet'in ilanından sonra amansız bir eleştiri ve saldırıya başladılar. Mustafa Kemal'in Cumhurbaşkanı seçilmesi Halife'nin devlet başkanı olmasını isteyenlerin umutlarını yıkmıştı. Muhafif basının, Cumhuriyet'in ilan şeklinin garip olduğu ve oldubittiye getirildiği gibi eleştirileri, özellikle Mustafa Kemal'in şahsını hedef alarak "En büyük ruhlu adamlar bile, şahsi kuvvet sahibi olmanın cazibesine mukavemet edememişlerdir" deniliyordu (Aybars, 1995:221-222). Mustafa Kemal ve Hükümet üzerinde büyük bir baskı oluşturmak istemişlerdi.

Kuruluş Döneminde Basın İktidar İlişkisi ve İstiklal Mahkemeleri

Milli Mücadele döneminde ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında İstanbul basınının merkezi otoriteyle çatışmaları, basında farklı çözümlerin önerilmesi, yönetici kadro tarafından muhalefetin destekleyicisi olarak nitelendirilmiş ve engellenmişti. Yeni bir yapılanmanın olduğu ülkede, iktidarın almış olduğu kararların dışına çıkan bir gazetenin yaşaması güçtü. Basın organlarının büyük bölümünün İstanbul'da olmasına karşın siyasetin Ankara'dan yürütülmesi, gazetelerin haberleri vermesinde büyük sorunlar meydana getirmiş, bu durum karşısında Mustafa Kemal, Anadolu'nun haklı davasını bütün dünyaya anlatmak için Halide Edip ve Yunus Nadi tarafından bir ajansın kurulması çalışmalarını başlatmasını istemiştir (Tekeli, 2005: 23). Bu ajansın kurulma gerekçesi, Türk kamuoyunu yanlış yollara sürükleyecek, milli birliği tehlikeye düşürecek iç ve dış yayınlara karşı milleti uyarmak, ulusal bağımsızlık savaşını başarıya götürecektir karar ve hareketleri, alınan kararları günü gününe halka ulaştırmak, hükümet ile halk arasındaki bağlantıyı sağlamaktan kaynaklanmış (Özkaya, 1989: 1), bu düşünceyle Anadolu Ajansı kurulmuştur.¹ İktidar, rejim aleyhinde yayın yapan, olaylar hakkında halkı yanlış yönlendiren medya organlarına karşı bir takım önleyici tedbirler almış ve bu amaçla TBMM tarafından Hıyanet-i Vataniye Kanunu çıkarılmıştır.² Ayrıca Milli Mücadelenin başlamasıyla birlikte

¹ "Anadolu Ajansı, Türk Halkını yanlış yönle sürükleyecek ve milli birliği tehlikeye düşürecek iç ve dış yayınlara karşı milleti uyanık tutacak, Milli mücadeleyi zafere götürecektir kararları, olayları halka bildirecektir. Ayrıca kitle iletişim araçlarının olmadığı bu dönemde milli bir ajansa ihtiyaç olmuştur." bkz., Nurettin Güz, Türkiye'de Basın İktidar İlişkileri (1920-1927), Ankara 2008, s. 97-98.

² Kanunun birinci maddesi, "Makam-ı muallâ-yı hilâfet ve saltanatı ve memalik-i mahrûse-i şahaneyi yed-i ecânipten tahlis ve taarruzatı defî maksadına matuf olarak teşekkül eden Büyük Millet Meclisinin meşruiyetine isyanı mutazammın kavlen veya fiilen veya tahriren muhalefet

yurt içinde ve yurt dışında propaganda faaliyetleri yapmak ve bilgi toplamak suretiyle istihbarat faaliyetlerinde bulunmak için 7 Haziran 1920'de de Matbuat ve İstihbarat Umum Müdürlüğü oluşturulmuştur (Dönmezer, 1968:114).

Ülkedeki rejim sisteminin değişmesi, özellikle eski rejim taraftarı muhalif basın organlarının mevcut hükümete karşı büyük bir tepki göstermesine neden olmuştur. Basın ve yayın organlarında, bu değişikliklerle ilgili olarak eleştirel yazılar yazılmış ve bu noktada hükümet ağır suçlamalara tabii tutulmuştur. Bu suçlamalar, hükümet tarafından tepkiyle karşılanmıştır. Rejim değişikliğinin ardından hükümet, halifelik sisteminin kaldırılması noktasında bazı çalışmalar içerisine girmişti. Halifeliğin kaldırılması, hükümete karşı meclis içinde ve dışında tepkilerin oluşmasına yol açmıştır. Bu noktada sistemi destekleyen basın organlarından istifade etme yoluna gidilirken aynı zamanda bu konuda halkı yanlış yönlendirecek muhalif basın organlarına karşı bazı tedbirler alma yoluna gidilmiştir.³

10 Kasım 1923 tarihli Tanin gazetesinde Halife'ye seslenen bir mektup yayımlandı.⁴ Bu mektubun yayınlanmasının ardından 5 Aralık 1923 tarihinde İkdam Gazetesi "Hilafet ve İngiltere Cemiyet-i İslamiyesi", Tanin Gazetesi "Hilafet Meselesine Dair", 6 Aralık tarihli Tevhid-i Efkâr gazetesi "Hilafet Meselesi Hakkında Hint Müslümanlarının Fikri" başlıklı haberler çıkardı. İngiltere'de yaşayan, sözde Hint Müslümanları liderlerinden Ağa Han ve Emir Ali'nin 24 Kasım'da Başbakan İsmet Paşa'ya gönderdiği ve Hilafetin güçlendirilmesini isteyen mektup, Başbakanın eline geçmeden, 5 Aralık'ta Tanin ve İkdam, 6 Aralık'ta Tevhid-i Efkâr gazetelerinde yayınlanması tüm dikkatleri İstanbul basını üzerinde topladı. Hilafetle ilgili tartışmalar ülke içi bir sorun olarak devam ederken, mektup olayı ile birlikte bu sorun adeta uluslararası boyut kazandı. Emir Ali ve Ağa Han, İsmet İnönü'ye gönderdiği mektupta "Türkiye'nin gerçek dostları olarak biz, Hilafetin Müslüman memleketlerin güven ve saygısına layık bir yere yerleştirilmesini ve böylece

---

veya ifsadatta bulunan ke'san, vatan haini addolunur." hükmünü getirmiştir. bkz. Ahmet Turan Alkan, İstiklal Mahkemeleri ve Sivas'ta Şapka İnkılabı Duruşmaları, İstanbul 20011, s. 22.

³ "Bu kurumun kuruluş amacı: Birincisi dışarıya milli davayı anlatmak ve mücadelenin amacının meşrutiyyetini ispatlamak; ikincisi, içerideki kamuoyunun aynı konuda aydınlanabilmesi için her türlü araçtan yararlanmaktır. Başbakanlığa bağlı olacak Genel Müdürlük bir yanda Avrupa basınında milli mücadelenin amacını anlatmak için farklı araçlardan faydalanırken diğer taraftan dünya basınıni araştırarak, inceleyecek ve gelişmeleri izleyecektir. İçeride ise dönemin gereklerine göre birlik ve bütünlüğü sağlamak için her araçtan yararlanarak yayınlar yapacaktır. bkz., Nurettin Güz, s. 16-108, Zekeriya Sertel, Hatırladıklarım, İstanbul 2000, s.128-129

⁴ 11 Kasım 1923 Tanin Gazetesinde Hüseyin Cahit Yalçın bir yazıda şöyle diyordu: "Hilafet bizden giderse beş-on milyonluk Türkiye Devleti'nin İslam âlemi içinde hiçbir önemi kalmayacaktır. Avrupa siyaseti gözünde de en küçük ve değersiz bir hükümet yerine düşeceğimizi anlayabilmek için büyük bir dirayete lüzum yoktur. Milliyetperverlik bu mudur? Gerçek milliyet hissini kalbinde duyan her Türk, hilafet makamına dört elle sarılmak mecburiyetindedir." bkz., Hıfzı Topuz, Türk Basın Tarihi, İstanbul 2003, s.144-145

Türkiye'ye de güç ve onur kazandırmasını saygıyla Türkiye Büyük Millet Meclisinden ve onun ileriye gören yöneticilerinden rica ediyoruz" diyerek Hilafet Makamının Müslümanlar üzerindeki derin etkisinden bahsediyordu (Türker, 2000:147). Yine bu tarihlerde Londra İslam Cemiyeti Sekreteri Said Muhammed'in İçişleri Bakanı Fethi Bey'e gönderdiği "Halife'nin ruhani imtiyazlarını kesinlikle düzenli ve meşruti bir esas üzerine tespit etmek gerektiğini" öne süren bir mektubu da basında yer aldı. Mektupta Halifelik savunulmuş ve "Türkiye'nin gerçek dostları olarak biz, hilafet makamının Türkiye'ye güç ve onur kazandırmasını rica ediyoruz" denmişti. Basındaki eleştiriler hükümeti rahatsız etti. Özellikle saltanat kaldırıldıktan sonra Halifelik makamına karşı, İstanbul basınında yoğun bir ilgi ve saygının varlığı ve İstanbul basınının Halife lehinde yazılar kaleme alması Ankara'yı rahatsız etmiştir (Kabacalı, 1990:110).

Tanın, İdam ve Tevhid-i Efkâr'da yayınlanan ve Halife'nin konumunun açıklığa kavuşturulmasını isteyen mektubun Başbakanı ulaşmadan basında haber olarak yayınlaması hükümeti harekete geçirdi. Bu olay ülkenin içişlerini karıştırmak için yapılmış bir hareket olarak görüldü (TBMM Gizli Celse Zabıtları, 1985:314-315). İsmet Paşa, 8 Aralık günü mektup sorununu Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne getirerek gizli oturum teklifinde bulundu. Meclisteki oturumda konu ile ilgili açıklamalarda bulunan İsmet Paşa, mektubun Salı günü eline geçtiğini ve tercüme edilmesi için gönderdiğini ancak tam o sırada mektubun bazı İstanbul gazetelerinde yayımlandığını hatırlatarak Mustafa Kemal'e ise gönderilen mektubun ulaşmadığını ve bu mektupların yayınlanmasının suç teşkil ettiğini ve ilgili kişilerin Hıyanet-i Vatanîye Kanunu'na göre suç işlediğini belirtti (Türker, 2000:150).

Meclis'in 8 Aralık tarihli toplantısında İsmet Paşa mektupların yayınlanmasının suç mahiyeti taşıdığını, Hıyanet-i Vatanîye Kanunu'nun birinci maddesine göre gazetecilerin yargılanmasını istedi⁵ ve İstanbul'da bir İstiklal Mahkemesi kurulması teklifini Meclis'e sundu (Güz, 2008: 93). Meclis'te Mahkeme'nin kurulması ile ilgili tartışmalarda başta Rauf Bey olmak üzere bir kısım milletvekilleri teklifin aleyhinde konuşmalar yaptılar. Rauf Bey, İstiklal Mahkemeleri'nin batıda ihtilal mahkemeleri olarak adlandırıldığını, basın için böyle bir mahkemenin gönderilmesinin ülkeyi ve özellikle İstanbul'u olumsuz etkileyeceğini ileri sürdü. Rauf Bey'in karşı çıkışları basın organlarının affedilmesi değil, İstiklal Mahkemesi kurulmaması yönündeydi. Meclisteki

---

⁵ 8 Aralık 1923 tarihinde Mecliste gerçekleşen gizli celsede Hıyanet-i Vatanîye Kanununun Birinci Maddesinde değişiklik yapılmıştır. Saltanatın kaldırılmasına ve hükümlerlik ve hâkimiyet hakkının 'terk edilmez, bölünemez ve devredilemez' şeklinde, Türk halkının gerçek temsilcisi olan Büyük Millet Meclisi'nin manevi şahsiyetinde bulunduğu" ilişkin 1 Kasım 1922 tarihli kararı; "TBMM'nin hukukuna isyanı kapsayan sözlü veya yazılı olarak veya eylem şeklinde muhalefet veya bozgunculuk veya yayında bulunan kişiler vatan haini sayılır" şeklini almıştır. bkz., TBMM Gizli Celse Zabıtları, C.4, Ankara 1985, Ankara 1985, s.315-317

tartışmalardan sonra İstiklal Mahkemesi'nin kurulması Mecliste oylandı ve yapılan oylama sonucunda 63 ret oyuna karşılık 89 oy ile İstiklal Mahkemesi'nin kurulması kabul edildi. Böylelikle Cumhuriyet Dönemi'nin ilk İstiklal Mahkemesi bu suretle çalışmalarına başladı.⁶ Meclis'teki 13 Aralık tarihli toplantıda verilen bir önerge ile Mahkeme'nin yetkileri de belirlendi ve İstiklal Mahkemesi Kanununun 3. maddesindeki bütün yetkiler İstanbul İstiklal Mahkemesi'ne de verildi (Güz, 2008: 97). İhsan Bey, Mahkeme Başkanı seçildikten sonra yayınladığı bildiriye, mahkemenin kuruluş gerekçesini şöyle açıklıyordu: "Bazı kıskırtmaların eskisi gibi fesat çıkarmaya başladığı anlaşıldığından Cumhuriyetimizin varlığına ve esaslarına aykırı hareket ve girişimlere var olan yasayı uygulayarak şiddetle cezalandırmaktır." Yayınlanan mektup, ülkenin içişlerine karışmak olarak değerlendirilerek, Ankara'dan verilen bir emir üzerine, Hüseyin Cahit, Ahmet Cevdet, Velid Ebuziyya, Ömer İzzettin, Hayri Muhiddin mahkemede yargılanmak üzere gözaltına alındı ve ayrıca bütün gazetelerin dört aylık koleksiyonları incelemeye tabii tutulacağı mahkemece belirtildi. Mahkeme Başkanı İhsan Bey'in başkanlığında oluşturulan mahkeme ilk duruşması 15 Aralık'ta yaptı. Gazetecilerin bu mahkemesi 02 Ocak 1924'e kadar sürdü (Türker, 2000:150-151).

15 Aralık'taki ilk duruşmasında Savcı, Ağa Han ve Emir Ali tarafından İsmet Paşa'ya gönderdikleri ve 1 Kasım 1922 tarihli "Hilafetin Kaldırılması" kararına aykırı bir mektubun adı geçen gazetelerde yayınlanmasından dolayı gazetelerin bu yazıyla Ağa Han ve Emir Ali'nin Halife'ye siyasal güç kazandırmak, Halifeliğin kaldırılması durumunda Sünni Müslümanlığın büyük

---

⁶ İstiklal Mahkemesi Beyannamesi

"Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin kararıyla ve emriyle bugünden itibaren vazifesine başlayan Mahkememiz, memleketimizin matemli ve kara günlerinde samimi tezahürler ve fedakârlıklar ibraz eden muhterem İstanbul halkına lüzumlu gördüğü hususları izah etmeyi faydalı bulmaktadır. Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi, milli davamızın muvaffakiyetine mani ihdas etmek isteyen dâhili ve harici düşmanların hain emellerine set çekmek arzusuyla İstiklal Mahkemeleri Kanunu vaz etmiş ve tarihimizde mutlak adalet ve büyük hizmetleriyle ebedi bir nam bırakacak olan bu mahkemeleri muhtelif yerlere göndermişti. Milletimizin umumi fedakârlık ve gayreti netice olarak elde edilen zafer ve halas üzerine bu mahkemelerin devamı faaliyetine sebep kalmamıştı. Son zamanlarda bazı tahrikatın yine eskisi gibi ika-ı fezada başladığı anlaşıldığından Cumhuriyetimizi her ne pahasına olursa olsun muhakkak muvaffak etmeğe azm eden Büyük Millet Meclisi mevcut kanun-u mahsusa istinaden ve bu gibi teşebbüsâtı imha etmek maksadıyla Mahkememizi teşkil ve ilzam etti. Bu tarzdaki tahrikâtı milletimiz için mucip olduğu elem ve felaketleri daima hatırlayacak olan Mahkememiz yüzbinlerce Türk'ün kanı pahasına elde edilen Cumhuriyetimizin mevcudiyet ve esasatı hilafına hareket ve teşebbüsata cüret edenleri mevcut ve merzug olan kanunu tatbik ederek şiddetle tecziye ve bu suretle muhterem İstanbul halkına çok muhtaç olduğu sükün ve refahı temin edecektir. Kararlarımızda yalnız selameti vatan endişesi mefkûremizin laüetrelzel aşkı ve vicdanlarımız hâkim olacaktır".

10 Kasım 1923 Türkiye Büyük Millet Meclisi İstiklal Mahkemesi Heyet Adına Reis Cebel-i Bereket Mebusu İhsan." bkz., Nurettin Güz, Türkiye'de Basın-İktidar İlişkileri (1920-1927), Ankara 2008, s. 153-154.

felaketle karşılaşacağı yolundaki propagandalarına bilerek ya da bilmeyerek aracı oldukları için “Hıyanet-i Vataniye Kanununun” nun birinci maddesine göre yargılanmalarını, ayrıca Matbuat Kanunu’nun on birinci maddesine göre müşterek cezalandırmalarını, ancak Hüseyin Cahit Bey’in Cumhuriyetçi olması ve bu fikrin savunmuş bulunmasının göz önüne alınması ve yazı işleri müdürlerinin beratinı istedi. Savcının iddiasından sonra sanık avukatları uzun süre savunmalar yaptı. Mektupların yayınlanmasının “Hıyanet-i Vataniye Kanunu” kapsamına giremeyeceğini ileri sürerek, Matbuat Kanun’unun uygulanmayacağını, yazı işleri müdürlerinin Savcı tarafından beraatlarının istendiği hatırlatılarak aynı şekilde gazete sahiplerinin de beraatlarını istedi (Aybars, 1995:236-237). Mahkeme başkanı dışardan gelen mektupların ve makalelerin gazetelerde ne şekilde yayınladıklarını sordu. Buna, her üç gazeteci de aynı cevabı verdi. Bu konuyla ilgili İstanbul’da bulunan diğer gazetecilerin de bilgisine başvuruldu. Gazeteciler yapılan yargılamada suçlamaları kabul etmediler. Mahkeme mektubu basmayan gazetecileri de dinledi. Vatan gazetesinin sorumlu müdürü, mektubun gazeteye ulaşmadığını söyledi. Vakit gazetesinin müdürü Asaf Bey’le Akşam gazetesinin sahibi Necmettin Sadak ve Ali Naci Karacan Beyler, gazetenin eğilimlerine ters düştüğü için mektubu yayınlamadıklarını anlattılar. Velid Ebuzziya, “Ağa Hanı tanımam. İsmi ara sıra gazetelerde gördüm. Londra’da oturduğunu zannedirim. Mektup postadan gelmiştir. Kendim açtım. Fakat neşrini nasılsa unuttum. Ertesi gün diğer gazetelerde gördüm. Mektubu, Tanin’den iktibas ettim. Ağa Han’ın son hareketini uygun görmüyorum.” demiştir. Benzer sorular Hüseyin Cahit ve Ahmet Cevdet’e sorulduğunda, Hüseyin Cahit; “Ben Cumhuriyetçiyim, gazetem de Cumhuriyetçidir. Mektup, gazetecilik nokta-i nazarından neşredilmiştir. Münderacatı hezayandır. Ben cevap verecektim. Fakat adab-ı muâşeretle riayetle, evvela Başvekil İsmet Paşa’nın cevap vermesini bekledim. Çünkü mektup müşarün-ileyhe hitap etmektedir. Biz içimizde birbirimizle kavga ederiz. Münakaşa yaparız. Fakat hariçten müdahale istemeyiz. Hükümet’e harici siyasetinde bila kayd-ü şart müzahirim. Harici siyasetinde Hükümet’in vereceği direktifle hareket ederim. Bu mektup meselesi etrafında da aynı direktifi bekledim. Fakat ben onu beklerken, bizi buraya getirdiler. Ertesi gün gazeteyi alıp diğer gazetelerin atladığını görünce memnun oldum. Meğer biz de atlamışız.” yanıtını vermiştir (Türker, 2000:152). İstanbul İstiklal Mahkemesi kararını 2 Ocak 1924’te açıkladı.⁷ Mahkeme karar verirken olayı,

⁷ “Heyetimiz iş bu meseleyi üç nokta-i nazardan tedkik ve mütalaa etti: 1-5 Kanunievvel minhu tarihli Tanin ve İkdam, 6 Kanunievvel minhuda Tevhid-i Efkâr Gazetelerinde intişar eden Ağa Han ve Emir Ali’nin müşterek mektuplarının cürm teşkil edip etmediği, 2- Üç gazetenin bu mektubu, ne suretle gazetelerine derç ettikleri ve mektubun istihdaf ettiği kast ve emeller ile aralarında iştirak olup olmadığı, 3- Mektupta münderiç amal ve makasid-ı tahrıkata vakif olarak neşr edip etmedikleri, zat-ı meselenin başlıca üç esastan birincisi hakkında her ne kadar müdafaa vekilleri mektubun muhteviyatını bi’t tahlil mevzuat-ı kanuniyemize göre bir güne kasd-ı cürmiye mutazammın olmadığına dair iddia der-miyan etmekte ve bu nokta-i nazarı

yayınlanan mektubun suç teşkil edip etmediği, gazetelerin bunları hangi amaçlarla yayınladığı ve bu yayınlamanın mektubun taşıdığı amaçlarla ilişkili olup olmadığı, mektuptaki “kışkırtıcı amaç ve emelleri bilerek yayınlayıp yayınlamadıkları” açılarından değerlendirdi. Mahkeme verdiği kararda, mektubun 1 Kasım 1922 tarihli Saltanatın kaldırılması ile ilgili karara saldırdığı, Halife’ye siyasi nüfuz verilmesinin savunularak milletin hukuk egemenliği aleyhine kışkırtıcılık unsurları içerdiğini ve avukatların mektubun suç olmadığı şeklindeki savunmalarının kabul edilmediğini açıkladı. Kararda, tutuklu gazete sahip ve yöneticilerinin mektubun içeriği konusunda fazla bilgi sahibi olmadıkları, mektubu yayınlarken kasıtlı, yıkıcı ve vatana ihanet amacıyla hareket etmeyip haberi “atlamamak” düşüncesiyle davrandıklarını ancak bu davranışlarının Emir Ali ve Ağa Han’ın emellerine alet olduğu kanaatine varıldığı belirtildi. Kasıt unsurunun olmaması sebebiyle yargılanan gazetecileri suçsuz bularak beraatlerine karar verdi (Aybars,1995:234-238). Yargılananlardan İstanbul Barosu Başkanı Lütfi Fikri’nin Tanin ve Akşam’daki yazılarının Hıyanet-i Vataniye Kanununun birinci maddesine göre suç olduğunu, yazılarında meşrutiyeti cumhuriyetten üstün tuttuğunu, milli egemenliğin cumhuriyette olamayacağını, cumhuriyet ve meşrutiyet le ilgili karşılaştırmalar yaptığını, saltanatın geri getirilmesi gerektiğini, milli egemenliğin Büyük Millet Meclisi’nden alınarak bir kişiye verilmesinin istendiği şeklinde yazılar yazdığı gerekçesiyle suçlu bulunması ve idamını istedi. Mahkeme gerekli savunmaları dinledikten sonra kararını açıkladı. (Aydın Tarihi Dergisi, 471-472) Kararda Hıyanet-i Vataniye Kanununun 1. Maddesi ve 3. Maddesi gereğince 15 Aralık 1923 tarihinden itibaren beş sene kürek cezasına çarptırıldı.⁸ Mahkemenin

---

müeyyed olarak bir çok izahat ve teşri hatta bulunmakta iseler de Ağa Han ve Emir Ali tarafından Başvekil İsmet Paşa Hazretleri’ne hitaben yazılan bir mektubun bi’i-ahire üç gazete de intişar eden mündericatu 1 Teşrinisani 338 tarihli karar ile tearuz etmekte ve halifeye nüfuz-ı siyasi verilmesi fikri müdafaa olmak suretiyle de milleti hukuk-ı hakimiyet ve hükümransı aleyhine olarak tahrikat ve teşvikatı mutazammın bir kasd-ı cürmüeyyi sarahaten muhtevi bulunmaktadır.” bkz., Türkiye Büyük Millet Meclisi, İstanbul İstiklal Mahkemesi, C.2, Ankara 2015, 19-20.

⁸ “Lütfi Fikri Bey’in yüz binlerce evlad-ı memleketin kan ve canı pahasına kazanılan istiklal ve hâkimiyet-i tam ve mutlakını takip eden günlerde düşman tahribatı yüzünden baştanbaşa birer enkaz halinde yığılı duran harap vatanın imarına mütemediyen maruz kaldığı tehacümü müdafaa yüzünden ıssız kalan yurdu şenlendirmeye çalışacağı; sükûn ve zafer saadetinde bi-hakkın müstefit olacağı devirlerde, milletin safiyetinden başka devirlerde istifade eden muzır adamlar kabilinden istifade emeline kapılarak milletin huzur ve sükûn-ı tamamı ihlale ve haricen memleketimizi yeni baştan yıkmak ve sarsmak su-i kastıyla mütemediyen vicdan-ı ümmeti zehirlemek isteyen fikirleri adeta tesmin maksadıyla Zat-ı Hazret-i Hilafetpenahi’yi bu yıkıcı emeller etrafında kanununun mutlak ve sarîh memnuiyetine rağmen faaliyete sevk ve tahrik eylemesi esbab-ı müşeddide-i takdiriyyeden addolunarak Hıyanet-i Vataniye Kanunu’nun üçüncü maddesinin (İşbu tahrik ve teşviki suver ve vesait-i muhtelifle ile tahriren ve tersimen irtikap eyleyenler muvakkat küreğe konulurlar) diye muharrer bulunan fıkrası mucibince Lütfi Fikri Bey’in ibtida-i tarih-i tevkifi olan 6 Cemaziyelevvel 1342 ve 14 Kanunievvel 339 tarihinden itibaren beş sene müddetle muvakkaten küreğe konulmasına vicahen karar verilerek

oybirliği ile verdiği bu kararı Tanin “Şerefli Karar Tarihi İntikal Eyledi” başlığı ile sayfalarına taşıdı. Yargılamalardan sonra mahkeme başkanı Topçu İhsan Bey, “basın su ve ateş gibi bir unsurdur. Hem çok faydalı hem de çok zararlı olabilir. Yapılacak şey iyi ilişkiler kurarak faydalarını en yükseğe çıkarmak, zararlarını en aşağıya indirmektir” diyecektir (Güz, 2000:160-161). Gazetecilerin yargılanma olayı beraatla sonuçlanırken kamuoyu yatıştırılmış, basına da Türk Devrimlerinin kararlığı gösterilmiştir. Basın ile iktidar arasında bu sürtüşme devam ederken hükümet, 1923’te Rusya’da Türkçe çıkarılan ve kominizm propagandası yapan Yeni Fikir Gazetesi (BCA, 030.18.01/7.25.18), Rusya’da Türkçe ve Rusça yayınlanan Rençber, Komünist, Başkurt (BCA, 030.18.01/07.30.11), Selanik’te yayın yapan Hakikat, İmdat (BCA, 030.18.01/7.37.14), 1924 yılında Paris’te yayınlanan Mücahide (BCA, 030.18.01/10.41.09), Halep’te yayınlanan Doğruyol (BCA, 030.18.01/10.36.03), gazetelerinin ülkeye sokulup, yayınlanmasına yasak getirmiştir.

4 Şubat 1924’te Mustafa Kemal, hükümetle İstanbul basını arasındaki buzların çözülmesi için gazetelerin başyazarları arasında bir toplantı düzenledi. Bu toplantı İzmir’de yapıldı. Bu dönemde özellikle Mustafa Kemal basına karşı ılımlı bir tavır sergileyerek, dönemin basınına kazanmayı amaçlamıştır. Mustafa Kemal’in davetlisi olarak, gazetecilerden Ahmet Cevdet, Velid Ebüzziya, Hüseyin Cahit, Necmettin Sadak, Celâl Nuri, Mehmet Asım, Hüseyin Şükrü, Ahmet Emin, İzmir’e davet edildiler. Ayrıca bu geziye Matbuat Cemiyeti İdare Müdürü Ahmet Şerafettin Bey, İkdam muhabirlerinden Sadrettin Bey, Vatan ve Tevhid-i Efkâr’ın fotoğrafçıları da katıldı (Yalman, 1995:100-101). Gazeteciler Mustafa Kemal’le 4 ve 5 Şubat akşamı iki defa bir araya geldiler. 4 Şubat 1924 akşamı Mustafa Kemal gazetecileri dinledi ve tartışmalar yapıldı. Mustafa Kemal bu görüşmelerde Milli Mücadeleyi ve yapılan yenilikleri anlattı. Basının sorumluluğu konusunda ise, “Türkiye matbuatı milletin hakiki sada ve iradesinin tecelligahı olan Cumhuriyet’in etrafında çelikten bir kale vücuda getirecektir. Bir fikir kalesi, zihniyet kalesi! Erhap-ı matbuattan bunu talep etmek Cumhuriyet’in hakkıdır.” diyerek basının hükümete bu dönemde her türlü desteği vermesi gerektiğini belirtmiştir (Türker, 2000:164). Ayrıca Ankara hükümeti ile uyum içerisinde olunması gerektiğini vurgulamıştır. Bu görüşmeden sonra gazeteciler İzmir’e gitmeden önceki süreçte kafalarında oluşan bazı endişelerin dağıldığını belirtmişlerdir. Fakat Hükümet ile basın arasındaki bu bahar havası uzun sürmemiştir. Gazeteciler ile Hükümet arasındaki tartışmalar ve çekişmeler devam etmiştir. Bu durum üzerine Mustafa Kemal, yapılacak düzenlemeleri halka duyuracak, gerektiğinde hükümeti destekleyici anlamda yayınlar yapacak, mevcut basının yanında, alternatif basın

---

ale’l-usul emr-i tefhimi ifa kılındı. 19 Cemaziyelevvel 342, 27 Kanunievvel 339”. bkz. Türkiye Büyük Millet Meclisi, İstanbul İstiklal Mahkemesi, C.2, Ankara 2015, 19-20.

oluşturma projeleri hazırlamış, bu amaçla 7 Mayıs 1924 tarihinde Yunus Nadi tarafından Cumhuriyet gazetesinin yayınlanması sağlanmıştır (Karaca, 1998:46).

Türkiye’deki İlk Muhalefet Partisi’nin Kuruluşu Sonrası İktidarın Basına Bakışı

Cumhuriyet Tarihinde, Cumhuriyet Halk Fırkasının yanında Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası adıyla ilk defa muhalefet partisi kuruldu. İstanbul’da yayın yapan “Vatan”, “Tanin”, “Tevhid-i Efkâr”, “Son Telgraf” ve Adana’da yayın yapan Toksöz” gazeteleri, iktidara karşı yeni kurulmuş olan Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasının yanında yer alarak muhalefete destek verdiler. Basın, iktidar ve muhalefet noktasında ikiye bölündü. 1925 yılında İstanbul basını ile hükümet arasında iyice gerilen ilişkiler kopma noktasına varmıştı. Ankara’da ve İstanbul’da hükümete karşı muhalif eylemler vardı. Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası kuruldu ve eski ittihatçılar örgütlenmeye başladı. İstanbul basını dahi tek parti düzenine alışmamıştı. Basında ileri geri her türlü eleştiri yazıları çıkmakta ve bunlar Ankara’da geniş tepkiler yaratmaktaydı. Hükümetin görüşüne göre Doğu’da bir ayaklanma vardı. Basındaki haberlerin ayaklanmaya hizmet ettiği belirtilmekteydi. Bundan dolayı Tanin Gazetesi’nin yanlı haber yapması gerekçe gösterilerek 15.04.1925 tarihinde gazete, yayınlarının durdurulması amacıyla İstiklal Mahkemesine verildi (BCA, 030.18.01/13.22.15).

Mustafa Kemal, İzmir’deki basın toplantısında gazetecileri inkılaplar konusunda inandırmak, desteklerini kazanmak veya hiç değilse gazetecilerin karşı muhalefet yapmamalarını sağlamak için gazetecilere uyarılar yapmıştı. İnkılapların gerçekleşmeye başlamasıyla muhalefet istemeyen Mustafa Kemal’in uyarıları basın mensupları tarafından önemsenmediği gibi gazetecilerin bir kısmının Türk Devrimi’nin temel prensiplerine yönelik saldırıları son bulmadı.⁹ Bu seslerin susturulması gerekiyordu. Bu amaçla

⁹ Mustafa Kemal 1 Kasım 1925’de Türkiye Büyük Millet Meclisinin ikinci dönem toplanma yılını açarken içinde bulunan olağan üstü tehlikeleri ve Cumhuriyet rejimin önemini belirtirken gerici basına değinerek: “Türk Milleti egemenliğine sahip olduğu bu döneme gelinceye kadar acılarına ve düşüşüne sebep olan etkenlerin niteliği anlaşılmıştır. Bu kötülük etkenlerinin her ne şekil ve nitelikte olursa olsun yeniden faaliyete geçmelerine göz yumamaz. İnsanların vicdan anlayışları, basının özgürlüğü ve politik özgürlüğün meydana çıkması gibi gerçekte kutsal olan etkenlerin toplumu acılara ve yozlaşmaya götüreceği surette yanlış kullanılmasına, bizzat sosyal varlığın, varoluş sebebine engeldir. Basın özgürlüğünden doğacak mahzurların bizzat basın özgürlüğü ile yok edileceğine dair Büyük Millet Meclisinin doğru ve saf alanında saygı duyulan esaslar eğer Cumhuriyet’in ruhu olan erdemlikten yoksun cüret sahiplerine, basının koynunda haydutlar fırsatı verirse; eğer kandırıcıların ve doğruluktan sapmışların düşünce alanındaki uğursuz etkileri tarlasında çalışan masum vatandaşların kanlarının akmasına, yuvaların dağılmasına sebep olursa eğer en sonra haydutluğun en kötüsünü yapan bu tür sapıklar kanunların özel müsaadelerinden yararlanma imkânı bulurlarsa Büyük Millet Meclisi’nin terbiye ve kahr eden elinin işe karışması ve akıllarını başlarına getirmesi gerekli olur. Muhakkak ki Cumhuriyet döneminin kendi zihniyet ve ahlak anlayışıyla bezenmiş

Takrir-i Sükûn Kanunu bir terör tasarısı kanunu olarak Meclise getirildi. Halk Partisinin ileri gelenlerinden olan Müdafaa-i Milliye Vekili Recep Bey, “En başta meclis-i Milli olmak üzere bütün müesseselere hücum ettiler ve hepsini saralı ifrazat ile tahrip eylediler. Bu kanunun teklif edilmesine İstanbul matbuatı sebeptir. İstanbul matbuatıdır ki mütemedi neşriyat ve telkinat ile şarktaki isyanın zuhuruna sebep olmuştur. İşte biz bu yılan yuvalarını tahrip etmek ve susturmak azmindeyiz. Bunları ezmedikçe vatan bir gün rahat edemeyecektir. Elimizdeki kanun ile bu tahrip vasıtaları nerede ise arayıp bulacak ve seslerini boğacağız. Bu yılanlar ve zehirli yuvalar, kanun kuvvetiyle dezenfekte edilmedikçe memleketin rahat yüzü görmesi ihtimali yoktur. İşte bu sebeple bu kanunu Yüksek Meclis’in kabul etmesi bir vatani mecburiyettir” (Türker, 2000:228) demiştir. Adliye Vekili Mahmut Esat ve İsmet Paşa’nın açıklamalarından sonra meclise sunulan kanun teklifi¹⁰ 22 oya karşılık 122 oyla kabul edildi. Çıkarılan bu kanun ile irtica, isyan ve ülkenin sosyal düzenini, barış ve huzurunu bozmaya yönelik her türlü faaliyetleri, yayınları, mevcut hükümet ve Cumhurbaşkanı’nın onayı ile yasaklamaya yetkili kılınmıştır. Suçlular İstiklal Mahkemesi’ne verilerek yargılanabilirler. Ayrıca “Havali-i Şarkıye’de İdare-i Örfiye Mıntıkasında Tatbik Edecek Sansür Talimatnamesi (BCA, 030.18.01/13.25.20) ile Sıkıyönetim bölgesi içinde yayımlanan bütün gazete ve dergiler basımdan önce sansüre tabi tutulabilirler” (TBMM Gizli Celse Zabıtları,1938:138-148). Çıkarılan bu kanunla, sıkıyönetim bölgelerinde yayımlanan gazete ve diğer yayınların basımının sansüre tabii olduğu, bölgeye dışardan gelecek gazete ve yayınların sansür kurulunca görülmesinden sonra dağıtılabileceği belirtilmiştir (Güz, 2008:246-247).

Takrir-i Sükûn Kanunu’nun kabul edilmesinden sonra Ankara ve isyan bölgesinde olmak üzere iki İstiklal Mahkemesi kurulması hakkındaki kanun mecliste oylanarak kabul edilmiştir. 4 Mart 1925 tarihinde çıkarılan bu kanun ile basın özgürlüğünü ortadan kaldırmaya ve basın üzerinde sansür uygulama ortamının oluşmasına neden olmuştur (Güz, 2008: 93). Mustafa Kemal, Takrir-i Sükûn Kanunu’nun basının özgürlüğü noktasında herhangi bir baskı

---

basımını yine ancak Cumhuriyet’in kendisi yetiştirir. Bir yandan geçmiş günler basının ve basına mensup olanların düzelme imkânı olmayanların milletin gözünde belli olurken, öte yanda Cumhuriyet basının temiz ve bereketli alanı genişleyip yükselmektedir. Büyük temiz soylu milletimizin yeni çalışma ve uygarlık hayatını, kolaylaştıracak ve cesaretlendirecek, işte bu yeni düşünce basını olacaktır.” bkz., Ergün Aybars, İstiklal Mahkemeleri, İzmir 1995, s.366, 374-375.

¹⁰ Takrir-i Sükûn Kanununun Birinci Madde: İrticaa, isyana ve memleketin içtimai nizamını, huzur ve sükûnunu ve içtimai nizamını, huzur ve sükûnunu, emniyet ve asayişini bozmaya sebep olacak her türlü teşkilat ve tahrikat teşvikat ve teşebbüsât ve neşriyatı, hükümet reisi cumhurun tasdiki ile re’sen ve idareten men’e mezundur.

İkinci madde: İş bu kanun tarih-i neşrinden itibaren iki sene müddetle meri’yülicradır.

Üçüncü Madde: İşbu kanunun tatbikine İcra Vekilleri Heyeti memurdur. bkz., TBMM. Zabıt Ceridesi, C. 15, s.36-39.

oluşturmadığını “Bu kanunun Islahat-ı Umumiye’nin iyi anlaşılmasına, hüsnü tatbikatına alelumum sükûn ve istikrarın husulüne ve devlet nüfuz ve haysiyetinin takrir ve teyidine ne derece nafi olduğu meydandadır. Takrir-i Sükûn Kanunu’nun alelumum fena hareketlere ve suiistimallere karşı hürriyet-i efkâr ve matbuatı asla takyid etmediği müsellemdir” (Gürkan, 1998: 44-45) diyerek basının hür olduğunu ve herhangi bir kısıtlamaya tabii olmadığını belirtmiştir. İsmet Paşa’ya göre de Türkiye’de basın hürriyeti vardı. Ancak bazı kişilerin bu hürriyeti kötüye kullandıkları ve bu durumun, hükümetin gazeteleri kapatma gerekçesi olduğunu şu sözleri ile belirtiyordu: “Birinci mesele şudur: Basın hürriyeti, bu çağın en yeni en müessir milli vasıtalarından birisidir. Ülkede basın olmaksızın, halk yönetiminin bulunduğunu farz etmek ihtimali yoktur. İkinci mesele şudur: Basın hürriyetinin iyi kullanılmadığı yerde, basın ülkeyi saadete götürmez; ülkenin batmasını hızlandırır! Bu mübâyeneti kaldırmak zorundayız. Basın hürriyeti devam etmeli ama bu hürriyet ülkeye zarar vermemelidir. Bir millete her gün fikir ilham etmek iddiasında bulunan adamlar, bir takım kontrollere uymalıdır” (Bozdağ, 1992: 170-171).

Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Takrir-i Sükûn Kanunu’na kadar basının büyük çoğunluğu muhalefetin yanında yer almıştır. Vatan, Tevhid-i Efkâr, Son Telgraf, İstiklal gibi gazeteler Terakkiperver Cumhuriyet Fırkasını destekleyerek, kamuoyunda firkanın tanınmasında önemli roller üstlenmişlerdir. Muhalefeti destekleyen gazeteler Cumhuriyet Halk Fırkası’nın anti-demokratik bir hüviyet içinde olduğunu vurgulamışlar (Yeşil, 2002:136) ve bu kanunun çıkmasından dolayı rahatsız olduklarını belirtmişlerdir. Buna rağmen Hükümet gelişen şartlar karşısında bu kanunu yürürlüğe koymuştur.¹¹ Şeyh Sait ayaklanması sırasında, bazı gazetecilerin yazmış olduğu kışkırtıcı yazılar gazete manşetlerinde yer almıştır. Savcılık, konu ile ilgili olarak basın hürriyetini kişisel amaç veya politik amaçları uğruna kötüye kullanan, bilerek ya da bilmeyerek yazılan yazıları da kapsamak üzere, gazete koleksiyonlarının getirilip incelenmesini ve karara varılmasını mahkemeden istemiştir.

¹¹ Vatan gazetesinde çıkan bir yazıda: “Türk Gazeteciliği Mütareke döneminde parlak bir sınav geçirmiştir. Düşman işgali altındaki bir şehirde çıkan gazetelerin milli davaya fedakârca hizmetleri, Gazi Paşa ve bütün devlet adamlarımız tarafından hararetle kelimelerle takdir edildi. Gazetemiz her dış meselede görüş birliği içinde oldu. İnkılaplara, ilerlemelere dair münakaşaların büyük bir kısmı inkılap fikrinin etrafında toplanmıştır. Memlekette yapılan her şeyi doğru, her yazılanı hata diye göstermek yanlış bir hareket olur. İstanbul gazetelerinin iyilikleri, herhalde hatalardan üstündür. Cehalet ve taassuba karşı tesirli bir faaliyet göstermek vazifesini taşıyan milli bir vasıtayı, ‘yılan’ kelimesiyle vasıflandırmak Recep Bey gibi devlet adamından hiç beklemediğimiz bir tarzıdır. Dünyayı her yerinde devlet adamları eleştiriye hararetle taraf görünürler. Fakat fiili surette eleştiri görevini yapan gazetelerden hoşlanmazlar. Bizde hatalı fikirleri savunan gazeteciler bulunabilir. Fakat düşman gayelere alet olan, zengin sermaye sahiplerinin menfaati uğruna olayları tahrif eden, sınıf düşmanlığını körükleyen, yabancı tesiri altında bulunan her çeşit gazetecilik bizde her yerde azdır.” Hıfzı Topuz, Türk Basın Tarihi, İstanbul 2003, s.148-149.

7 Haziran 1925'te Mahkeme aldığı bir kararla Eşref Edip-Velit Ebüzziya, Abdülkadir Kemali (BCA, 030.10.01/31.175.41), Fevzi Lütfi, Sadri Ethem Beylerin tutuklu olarak yargılanmalarına ve Sebilürreşat, Tevhid-i Efkâr, Son Telgraf, Vatan, İstiklal, Tanin, İleri gazeteleri ile Toksöz gazetelerinin yayınlanmış sayılarının incelenmesi için getirilmesine oybirliği ile karar vermiştir. Bu sırada Elazığ'a getirilmek üzere tutuklanan gazeteciler, yolda Mustafa Kemal'e telgraf çekerek bundan sonra ekonomik ve sosyal konularda yazacaklarını ve af edilmelerini istemişlerdi (Topuz, 2003:154). Mahkemenin son günlerinde bir telgraf daha çektikleri ve aflatırını istedikleri görüldü (Güz, 2008:255). Bunun üzerine Mustafa Kemal, mahkemeye bir telgraf göndererek, tutuklu gazetecilere iyi davranılması noktasında gerekenin yapılmasını istedi. Mustafa Kemal'in direktifleri doğrultusunda özellikle tutuklu yazarlara karşı çok yumuşak davranılmış, sürgüne mahkûm olanlara bile gittikleri yerlerde her çeşit kolaylık sağlanmıştı (Aybars, 1995:374).

21 Ağustos'ta Elazığ'a getirilen gazetecilerin sorgulamaları 4-6 Eylül tarihleri arasında yapıldı.¹² Ahmet Emin Bey'in sorgusunda Ahmet Emin Bey ve Rauf Bey arasında geçen bir mektuplaşmaya değinen Mahkeme Başkanı Mazhar Müfit, Ahmet Emin Bey'den Rauf Bey'in mevcut rejime karşı olup olmadığını öğrenmek istedi. Ahmet Emin Bey, Rauf Bey'in demokrasiye bağlı bir kişi olduğunu belirtti. Duruşmaların sonlarına doğru yargılanan on gazeteci 13 Aralık 1925 tarihinde Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal'e bir telgraf daha çektiler ve affedilmelerini istediler. Mustafa Kemal, çektiği bir telgrafla, gazetecilerin bu telgrafını da Mahkeme Savcılığı'na göndererek bunların dikkate alınmasının uygun olacağını belirtti. Seksen yedi gün süren duruşmalarda Savcı Ahmet Bey, Ahmet Emin ve Eşref Edip'le arkadaşlarının yayınladıkları gazetelerdeki yazıları dolayısıyla devletin güvenliğini bozmaya kargaşa çıkartmak yoluyla ayaklanma çıkmasına sebebiyet verdiklerini, ancak bunun Hiyanet-i Vataniye Kanunu'nda belirtilen kasıt hükmüne uymadığını, yazıların gelişi güzel ve kasıttan uzak yazıldığını, doğuda çıkan isyanı bilerek etkilemediği kanaatinde olduğunu bildirdi. Suçluların Ceza Kanunu'nun 17. Maddesi ile devletin iç güvenliğini bozucu suçlardan kabul edilerek, Matbuat Kanunu'nun 32. "Ceraimi matbuat aleyhinde tarih-i neşrinden itibaren üç ay zarfında ikmal olunmayan davalar istimağ edilmez" hükmüne göre suçun varlığına rağmen davanın devamına son verilmesini istedi (Güz, 2008:256-257).

¹² Yolculukları sırasında iyi karşılanan gazeteciler 21 Ağustos'ta Elazığ'a ulaşmışlardır. Elazığ'da karşılaştığı ortam için Ahmet Emin şunları yazmaktadır: "Hayretle şunu gördük ki Elazığ İstiklal Mahkemesi huzurunda yargılanan Türk gazetecileri garip bir çifte hayat yaşıyorlardı. Birisi her gün takım takım ölüm cezaları veren ve hükümlerini kimseye sormadan, kimseye hesap vermeden yürüten korkunç bir İhtilal Mahkemesi'nin huzurunda saatlerce titremek, kanun filan tanımayan Mahkemenin sorguları karşısında sıkıntılı dakikalar geçirmek, her sabah sehpalarda sallanan cesetlere bakarak kendilerini de böyle bir akıbetin bekleyebileceğini hatırlamaktı" bkz, Alemdar Korkmaz, Ahmet Emin Yalman Dönemi ve Gazeteciliği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007, s. 184.

“Muhalefet susturulmak isteniyor.” yazısı nedeniyle Hüseyin Cahit 14 Nisan 1925’te Matbuat Kanunu’nun 17. Maddesine göre Çorum’a sürgün edildi (Mazıcı, 1984:153). Terakkiperver Parti’nin İstanbul merkez şubesinin 12-13 Nisan gecesi polis tarafından aranması ve bu olayın Tanin gazetesinde “baskın” olarak yayınlanması gerekçe gösterilerek gazete binası İstiklal Mahkemesi kararıyla polisçe arandı. Bakanlar kurulu kararıyla da Tanin kapatıldı (Aybars, 1995:367). Bu dava ile ilgili olarak haberi yazan Nuri Bey ve sorumlu müdür Muammer Bey de ikişer yıl hapisle cezalandırıldı. Hüseyin Cahit, gazetelerin kapatılmasından dolayı Takrir-i Sükûn kanununu protesto etmek için “Karilerimle Kısa Bir Hasbihal” başlıklı yazısında “Siyasiyat” adlı köşesinde bundan böyle artık siyasi yazılar yazmayarak, hatıra, ilmi makale ve hikâyeler yazacağını açıklamıştı (Türker, 2000:230).

Resimli Hafta Dergisi’nin 13 Nisan 1925 tarihli sayısında yer alan “Hapishanede idama mahkûm olanlar bile bile asılmaya nasıl giderler?” başlıklı yazıdan dolayı derginin başyazarı ve sorumlusu Zekeriya Sertel ile yazıyı Hüseyin Kenan imzasıyla kaleme alan Cevat Şakir “Ordu ileri gelenlerine ve hükümete karşı tahrik, askeri kaçmaya kışkırtmak” suçlarından yargılandı. Memleketin içinde bulunduğu olağanüstü durumda yazdığı yazıda ordunun maneviyatını ihlal ve askeri kaçmaya kışkırtıcı bir kasıt görüldüğü için Ceza Kanunu’nun 60. maddesi gereğince üç sene kal’a bendliğe mahkûm edilen Zekeriya Bey’in bu cezasını Sinop’ta, üç yıl sürgün cezasına çarptırılan Cevat Şakir Bey’in de cezasını Bodrum’da çekmesine karar verildi (Hâkimiyet-i Milliye, 28-29 Nisan 1925). Mersin’de çıkarılan Doğru Söz Gazetesi’nin sahibi Ata Çelebi bir yıl hapis cezasına çarptırılmış, Adana’da yayınlanan Âlim Öz gazetesi sahibi ve başyazarı ve aynı zamanda Toksöz gazetesi yazarlarından olan Şükrü Oğuz, Şeyh Sait isyanı nedeniyle ilan edilen seferberlik emrine göre silahlı çağrılan yükümlüleri askerden kaçmaya kışkırtan ve isyancılara karşı silah kullanmanın dinen uygun olmadığını belirten konuşmasına yazılarıyla destek verdiği gerekçesiyle tutuklanıp Ankara’ya gönderilmişti. Ankara İstiklal Mahkemesi, Şükrü Oğuz ve arkadaşı Ali Ruhi’yi halkın dini duygularını tahrik etmelerinden ve halkın vatan sevgisini bozmak istemelerinden dolayı suçlu buldu. Mahkeme Ceza Kanunu’nun 60. Maddesine göre Şükrü Oğuz’u üç yıl kal’a bendliğe, arkadaşı Ali Ruhi’yi yedi yıl hapis cezasına mahkûm etti. Aydınlık ve Orak Çekiç dergilerinin sahip ve yazarlarıyla İdam Gazetesinin sahibi İbrahim Hilmi olmak üzere 38 kişi “Komünistlik teşkilatı ve propaganda yapmak suretiyle emniyet-i dâhiliyeyi ihlal ve binnetice şekl-i hükümeti tağyire ma’tuf ef’al ve harekette bulunmak” gerekçesiyle yargılandı. Üç gün süren mahkemenin neticesinde verilen karara göre Sadrettin Celal ve yazar Şevket Süreyya yedişer yıl kürek, yurt dışına kaçan Aydınlık’ın sahibi ve başyazarı Dr. Şefik Hüsnü ve diğer yazarları Nazım Hikmet, Hasan Ali ve Cevdet Gıyaplarında 15’er yıl kürek cezasına mahkûm edildi (Türker, 2000:228). Bütün bunlara ek olarak kapatılan bütün gazete ve dergilerin yayımına izin verilmedi.

1927 yılında Mizah Dergisi ilk sayısındaki iki ayrı karikatürden dolayı mahkemeye verildi. Cemil Cem bir yıl hapis cezasına çarptırıldı. Fakat Yargıtay kararı bozduğu için ikinci yargılamada iki ay hapis ve para cezasına çarptırıldı. Mahkemeye sevk edilmesine gerekçe gösterilen suç ise Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nın merkezinde yapılan aramayı Tanin Gazetesi'nde "baskın" olarak vermesiydi (Turan, 1993: 69-72). 1925'te İstiklal Mahkemesi'nde yargılanan gazetecilerden biri de Ahmet Emin'dir. Yargılanmasından sonra 1936 yılına kadar gazetecilik mesleğine geri dönemedi (BCA, 030. 10. 01/86. 566. 14). 4 Mart 1925 tarihinde kabul edilen Takrir-i Sükûn Kanununda "İrtica ve isyana ve memleketin sosyal nizamını, huzur ve sükûnunu, güvenlik ve asayişini bozmaya yönelik her türlü teşkilatı, tahrikleri, teşvikleri, teşebbüsleri ve yayınları hükümet cumhurbaşkanının onayı ile yasaklamaya yetkili idi. Sanıkları hükümet İstiklal Mahkemeleri'ne verebilirdi. Takrir-i Sükûn Kanunu'nun hükümete verdiği olağanüstü yetkiler arasında "gazete kapatma" yetkisi de vardı. Böylelikle hükümet bu yetki ile basın özgürlüğü kısıtlama ve gazete kapatma yetkisine sahip olmuştu (Gürkan, 1998: 85). Alınan bu yetkiyle; 1924'te Mehmet Sırrı tarafından çıkartılmaya başlanan Halkın Sesi gazetesi ve yayın süresi içinde Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası'nı destekleyen Vatan Gazetesi, Takrir-i Sükûn Kanunu gereğince Ağustos 1925'te kapatılmıştı (İnuğur, 1982: 56-57). Mustafa Kemal Atatürk'ün ölümünden sonra gazete tekrar yayın hayatına başlamıştı (Şapolyo, 1969:226-228). 7 Mart 1925'te Tevhid-i Efkâr, Son Telgraf, İstiklal, Sebilürreşat, Aydınlık ve Orak Çekiç, Adana'da çıkmakta olan Sayha, Takriri Sükûn Kanunu'nun 1. maddesine dayanılarak, Bakanlar Kurulu'nun kararıyla kapatılmıştır (BCA, 030.18.01/13.12.12). Bunlara İzmir'de Saday-ı Hak ve Kahkaha ile Trabzon'da İstikbal, İstanbul'da Presse de Soir, Resimli Ay¹³, Millet¹⁴, Bursa'da Yoldaş, Mersin'de Doğru Öz (BCA, 030.18.01/13.17.17), Adana'da yayınlanan Toksöz, Afyon'da yayınlana İkaz (BCA, 030.18.01/13.13.7) ve İstanbul'da yayınlanan İmerisianeia (BCA, 030.18.01/13.20.14), gazeteleri eklenmiştir. Gazetelerin kapatılmasından sonra sıkıyönetim ilan edilen yerlerde haberleşmeye sansür getirilmiştir. 3 Mayıs 1925'te bir kararname çıkarılarak, bu bölgelerde yayınlanan gazete ve dergilerin sansüre tabi olduğu, dışarıdan gelecek yayınların sansür ekibi tarafından görüldükten sonra dağıtımı yapılacağı kararlaştırılmıştır. 29.03.1925 tarihinde İstanbul'daki Metropolitlerin Türk Hükümeti ile yaklaşmasından dolayı tenkit edici yazılar içeren İmerisianeia adlı gazetenin yayımı yasaklanmıştır (BCA, 030.18.01/13.20.4).

¹³ Resimli Ay Gazetesi mevcut iktidara karşı yapmış olduğu aykırı yayınları gerekçe gösterilerek Gazete sahibi Safaeddin Rıza ve Dergi sahibi İstiklal Mahkemesine verilmiştir", BCA, [Katalog Numarası:030.18.01/13.31.11]

¹⁴ "Şark İstiklal Mahkemesi kararıyla kapatılan Vatan Gazetesi yerine çıkarılan gazete mevcut iktidara karşı söylemlerinden dolayı 28.11.1925 tarihinde kapatılmıştır", BCA BKKK, [Katalog Numarası: 030.18.01/86.566.14]

Fevzi Lütü, Hüseyin Avni, Sadri Ethem ve Suphi Nuri İleri tarafından çıkartılan Son Telgraf Gazetesi Hükümeti eleştiren yazılarından dolayı 6 Mart 1925'te kapatılmıştır. Abdülkadir Kemali tarafından çıkarılan Toksöz Gazetesi 1924 yılında Adana'da yayın hayatına başlamış ve daha sonra İstanbul'da yayın hayatını devam ettirmiştir.(Şapolyo, 1969:220-222), "Posta" isimli evrak, "Politiki Erena", Rizo Pastis¹⁵, İttıla, Adalet, Yarın, Yeni Fikir gazetesi, Correspondance International¹⁶, Yeni Dünya (BCA, 030.18.1/10.40.14), Mücahide (BCA, 030.18.01/10.41.9), gibi gazetelerin ülkeye girişine yasak konulmuştur. Rizo Pastis Gazetesi'nin yasaklanma gerekçesi Rus Sovyet Şimendiferciler Birliğinin Yunan Şimendiferciler Sendikasına verdiği destekten dolayıdır. Aynı kararlar Trabzon'da basılan İstikbal Gazetesi'ne de yayın yasağı konmuştur. Yasaklama kararında Şark'ta komünistliği yayması ve ihtilal çıkarması gerekçe gösterilmiştir (BCA, 030.18.1/7.25.189).

Sonuç

Türk siyasal yaşamında Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılları ve bu yıllar takiben düzenlemelerin yapıldığı dönemlerin ayrı bir yeri vardır. Birinci Dünya Savaşı sona ermiş, Mondros Ateşkes Antlaşması imzalanmış, Emperyalist sömürgeci güçlere karşı bağımsızlık mücadelesi gerçekleştirilmiştir. Yeni kurulan rejim, mevcut eski yapıyı önemli ölçüde değiştirme çabası içerisine girmiştir. Bu noktada basına çok önemli bir görev düşmüştür. Anayasa, devlete basın ve haber alma özgürlüklerini sağlayacak önlemleri almayı bir görev olarak yüklemiştir. Çünkü basın, demokratik yaşamın iklimidir, demokratik yaşamın doğasıdır, demokratik yaşamın temelidir. Gerek milli mücadele dönemi gerekse de milli mücadele sonrası dönemde, basına büyük görevler düşmüş, mevcut siyasî yapı, basından önemli ölçüde istifade etmek istemiştir. Yeni bir yapı kurulurken basından, eleştiri değil destek beklenilmiştir.

Ülkenin çağdaşlaşması, laik ve demokratik bir ulus devleti olması yolunda gerçekleştirilen inkılaplara karşı muhalefetin artması hükümeti harekete geçirmiş, Takrir-i Sükûn Kanunu çıkarılmış ve İstiklal Mahkemeleri kurularak muhalif basın üzerindeki hükümet denetimi artırılmıştır. Buna karşılık 1921 Anayasasında basının haber alma özgürlüklerini sağlayacak, basın organlarını güvenceye alacak, basın çalışanlarının düşünce ve kanaatlerini özgürce beyan etmelerini sağlayacak düzenlemeler gerçekleştirmiştir. 1924 Anayasası'nın 74 maddesi ile "Basın yasalar çerçevesinde serbesttir ve yayınlanmadan önce hiçbir teftiş ya da incelemeye bağlı değildir." hükmü getirilmiştir.

¹⁵ "1925 yılında Rizo Pastis Gazetesinin Türkiye'ye girişi yasaklanmıştır." BCA [Katalog Numarası: 030.18.1/13.29.12]

¹⁶ "Viyana'da yayınlanan yayın organı Correspondence International gazetesinin ithaline 24.4.1925 tarihinde ithalinin yapıpı yayınlanmasına yasak konulmuştur", BCA, [Katalog Numarası: 030.18.1 /13.25.12]

Milli mücadele döneminde ve Cumhuriyetin ilk yıllarında İstanbul basınının merkezi otoriteyle çatışmaları, basında farklı çözümlerin önerilmesi, yönetici kadro tarafından muhalefetin desteklenmesi olarak nitelendirilmiş ve engellenmiştir. Yeni bir yapılanmanın olduğu ülkede, iktidarın aldığı kararların dışına çıkan gazetelerin yaşamasının zor olduğu bir süreç yaşanmıştır. Saltanatın kaldırılmasının sonra 3 Mart 1924 tarihinde, Hilafetin muhalefete rağmen kaldırılması, muhalif akımların sert eleştirilerine sebebiyet vermiştir. İstanbul basınının büyük bir bölümünün muhalefeti desteklemesi, yönetimin tepkisine neden olmuş, gazetecilerin İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmasına varacak bir süreci başlatmıştır. Basın muhalefeti sürdürdüğü müddetçe, gazete sahibi, yazar ve diğer sorumlu kişiler gözaltına alınmış, tutuklanmış ve muhalif basın organları kapatılmıştır. Kapatılan gazetelerin yazarları ve yazı işleri sorumluları Ankara ve Elâzığ'da kurulan İstiklal Mahkemeleri'nde yargılanmışlar, çoğu berat etmiş; ancak uzun süre yazı yazamamışlardır.

KAYNAKÇA

- AKKOYUN, Turan, "Atatürk Devri İzmir Basını ve Kamuoyu Üzerindeki Tesiri", Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.XII, Mart 1996.
- ALKAN, Ahmet Turan, İstiklal Mahkemeleri, İstanbul 1993.
- AYBARS, Ergün, İstiklal Mahkemeleri, İzmir 1995.
- AYIN TARİHİ DERGİSİ, "Şerefli Karar", C. II
- BCA, [Katalog Numarası: 030.18.01/7.25.18]
- BCA, [Katalog Numarası: 030.18.01/07.30.11]
- BCA, [Katalog Numarası: 030.18.01/7.37.14]
- BCA, [Katalog Numarası: 030.18.01/10.41.09]
- BCA, [Katalog Numarası: 030.18.01/10.36.03]
- BCA, [Katalog Numarası: 030.18.01/13.22.15]
- BCA, [Katalog Numarası: 030.18.01/13.25.20]
- BCA, [Katalog Numarası: 030.10.01/31.175.41]
- BCA, [Katalog Numarası: 030. 10. 01/86. 566. 14]
- BCA, [Katalog Numarası: 030.18.01/13.12.12]
- BCA, [Katalog Numarası: 030.18.01/13.31.11]
- BCA, [Katalog Numarası: 030.18.01/86.566.14]
- BCA, [Katalog Numarası: 030.18.01/13.17.17]
- BCA, [Katalog Numarası: 030.18.01/13.13.07]
- BCA, [Katalog Numarası: 030.18.01/13.20.14]
- BCA, [Katalog Numarası: 030.18.01/13.20.04]
- BCA, [Katalog Numarası: 030.18.1/13.29.12]
- BCA, [Katalog Numarası: 030. 18. 1/ 10.40.14]
- BCA, [Katalog Numarası: 030.18.1 /13.25.12]
- BCA, [Katalog Numarası: 030.18.01/18.28.08]
- BOZDAĞ, İsmet, Dünyada ve Türkiye'de Basın İstibdadı, İstanbul 1992
- DÖNMEZER, Sulhi, Basın Hukuku, İstanbul 1968.
- GÜRKAN, Nilgün, Türkiye'de Demokrasiye Geçişte Basın (1945-1950), İstanbul 1998.

- GÜZ, Nurettin, Türkiye’de Basın-iktidar İlişkileri (1920-1927) , Ankara 2008.
HÂKİMİYET-İ MİLLİYE, 28-29 Nisan 1925.
İNUGUR, M. Nuri, Basın ve Yayın Tarihi, İstanbul 1982.
KABACALI, Alpay, Başlangıçta Günümüze Türkiye’de Basın Sansürü, İstanbul 1990.
KARACA, Emin, Türk Basınında Kalem Kavgaları, İstanbul 1998.
KİLİ, Suna, A. Şeref Gözübüyük, Türk Anayasa Metinleri (Sened-i İttifaktan Günümüze), İstanbul 2000.
KORKMAZ, Alemdar, Ahmet Emin Yalman Dönemi ve Gazeteciliği, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara 2007.
MAZICI, Nurşen, Atatürk Döneminde Muhalefet 1919-1926, İstanbul 1984.
ÖZKAYA, Yücel, Milli Mücadele’de Atatürk ve Basın (1919-1921), Ankara 1989.
SERTEL, Zekeriya, Hatırladıklarım, İstanbul 2001.
ŞAPOLYO, Enver Behnan, Türk Gazeteciliği Tarihi, Ankara 1969.
TBMM GİZLİ CELSE ZABITLARI, C. 4, Ankara, 1985.
TBMM GİZLİ CELSE ZABITLARI, C.15. Ankara, 1985.
TEKELİ, Safa, Atatürk ve Anadolu Ajansı, Ankara 2005.
TOPUZ, Hıfzı, Türk Basın Tarihi, İstanbul 2003.
TUNÇAY, Mete, TC’nde Tek Parti Yönetiminin Kurulması 1923-1931, İstanbul 1992.
TÜRKER, Hasan, Türk Basın Tarihi 1922-1925, İzmir 2000
TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ, İstanbul İstiklal Mahkemesi, C.2, Ankara 2015
YALMAN, Ahmet Emin, Yakın Tarihte Gördüklerim Geçirdiklerim, C.3, İstanbul 1995.
YEŞİL, Ahmet, Türkiye Cumhuriyeti’nde İlk Teşkilatlı Muhalefet Hareketi: Terakkiperver Cumhuriyet Fırkası, Ankara 2002.

